

Κριτική

**Θεοκλή Κουγιάλη «Εγκώμιον»
Ποιήματα**

Πρόσφατα ο Θεοκλής Κουγιάλης κατάθεσε στη νεοελληνική γραμματεία ένα καινούργιο ποιητικό βιβλίο που φέρει τον τίτλο «Εγκώμιον». Ο τίτλος του βιβλίου μιλάει από μόνος του. Είναι δηλωτικός της πρόθεσης του ποιητή να εγκωμιάσει τον ήρωα του απελευθερωτικού αγώνα 1955-59, Κυριάκο Μάτση, που έπεσε μαχόμενος στο Δίκωμο στις 19 του Νιόβρη, 1958. Το έργο είναι μια σύνθεση που αποτελείται από τριάντα δύο ποιήματα - ενότητες. Η καθεμιά ενότητα φέρει τον δικό της τίτλο και μπορεί να διαβαστεί ως ξεχωριστή και αυτοτελής. Δομικά όμως τη σύνθεση συνέχει μια σαφής αρχιτεκτονική αντίληψη που με την πρώτη ανάγνωση δεν είναι ευδιάκριτη. Το «Εγκώμιον» έχει τη διάρθρωση μιας θείας λειτουργίας, της οποίας τα επιμέρους τμήματα δεν μπορούμε να διακρίνουμε, όμως, αν τα αντικρίσουμε από την οπτική γωνία του συνόλου, θα δούμε ότι όλα αποτελούν έναν ύμνο προς τον ήρωα Κυριάκο Μάτση.

Έχουμε, λοιπόν, μια σύνθεση που κατανέμεται σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος, που είναι και το μεγαλύτερο σε έκταση, ενσωματώνει δεκατέσσερα ποιήματα. Δεν θα σχολιάσω ξεχωριστά το καθένα, γιατί αυτό θα μας πήγαινε μακριά, σε μια εκτεταμένη μελέτη που θα ξέφευγε από τον σκοπό ενός κριτικού σημειώματος. Η σύνθεση ανοίγει μ' ένα επιγραμματικό άσμα γραμμένο στην ομηρική γλώσσα. Φέρει τον τίτλο «Ούτος Αθάνατος Έσται» και μας δίνει την οπτική γωνία από την οποία ο ποιητής αντικρίζει το θέμα του. Οι μελλοντικοί χρόνοι που χρησιμοποιεί δηλώνουν σαφώς ότι πρόκειται για μια ενορατική θέαση που έχει προφητική υφή. Ο ποιητής μετατοπίζεται στον χρόνο. Πάει πίσω στους αρχαίους χρόνους και από εκεί θεάται τη γέννηση του ήρωα, ο οποίος θα είναι προικισμένος με όλες τις αρετές που στη μακρόχρονη πορεία του λάτρεψε ο Ελληνισμός: την ομορφιά, τη σωφροσύνη, την παλληκαριά. Παράλληλα, βλέπει ότι ο ήρωας θα δοξάσει την Κύπρο και θα καταστεί αιώνια ελεύθερος και αθάνατος.

Από την πρώτη στιγμή έχουμε την αίσθηση ότι ο ποιητής πάει να μας πει μια ιστορία με όλες τις συμβατικότητες της αφήγησης. Αυτή η αίσθηση επεκτείνεται και από το πεζό που ακολουθεί στη γλώσσα του Μαχαιρά: «Χρή-

σι είναι να εξηγηθώ περί τις αντραγαθίες του άνωθεν Κυριάκου». (Μικρή ενθύμηση, σ.10). Όμως οι αφηγηματικές συμβατικότητες αμβλύνονται, γιατί η αφήγηση γίνεται με ωδές και άσματα σε τόνους λυρικούς που περισσότερο υμνούν και εγκωμιάζουν παρά αφηγούνται.

Ο ποιητής, στο πρώτο μέρος, εκτός από τη γέννηση του ήρωα θα καθορίσει και τον τόπο δράσης του. Μια «σπιθαμή γης» η Κύπρος (σ.12) και σκλαβωμένη. Ο σταυρός της Κύπρου γίνεται και σταυρός του ήρωα, στο πρόσωπο του οποίου συμπυκνώνεται όλη η ιστορία του Ελληνισμού ως μια αδιάσπαστη συνέχεια. Ο ποιητής οραματίζεται τον αγώνα με εικόνες που έχουν τα χρώματα, τους ήχους και τη λαμπρότητα της Ανάστασης και με στίχους που μας θυμίζουν μερικές από τις πιο καλές στιγμές της δημοτικής μας ποίησης:

*Απλών' η μέρα σύννεφο οργής και περηφάνιας
και με πατήματα γοργά το διάσελο ανεβαίνει.
Το Μέγα Σάββατο κτυπά χαλκόστομες καμπάνες
ν'ανοίξουν τα επουράνια, να φλογιστούν οι κάμποι
ο αδερφός τον αδερφό να πιάσει από το χέρι
να φιληθούνε σταυρωτά, να καλοβολιστούνε
να βγούνε στα περάσματα το χάρο ν'ανταμώνουν
και στα πλατιά πετράλωνα να λιονταροπαλαίψουν.*

(Απλών' η μέρα σύννεφο, σ.21)

Το φιλοσοφικό - ιδεολογικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο κινείται στην προσέγγιση του ο ποιητής, καθορίζεται από τη διαλεκτική πορεία των πραγμάτων. Είναι μια προσέγγιση που την βλέπουμε και στην προηγούμενη δουλειά του Κουγιάλη. Εδώ η σταύρωση - θάνατος διαλέγεται με την ανάσταση - αθανασία. Πρωτόκλητος ο Μάτσης στον αγώνα για ελευθερία, τον βλέπουμε στον πρώτο μονόλογό του να μονολογεί σε πεζό λόγο που δίνει στην αφήγηση τόνους δραματικούς και επική αφθονία, χωρίς, όμως, να της λείπουν οι λυρικοί χρωματισμοί: «Αναβοσβήνουν φώτα μέσα μου. Ο ορατός θάνατος γίνεται αόρατη αθανασία. Και αντίστροφα: Ο θάνατος γίνεται ορατή αθανασία». (Κυριάκου Μάτση Μονόλογος Πρώτος, σ. 25). Έχουμε τρεις τέτοιους μονολόγους, που στην όλη δομή της σύνθεσης επέχουν θέση ευαγγελικού αναγνώσματος.

Με βηματισμό που μας θυμίζει την ιεροπραξία της Θείας Λειτουργίας φτάνουμε στην κορύφωση του πρώτου μέρους με το Δοξαστικό «Δόξα σοι ο Κορυφαίος». Ο ποιητής, που έχει ήδη ταυτίσει τον ήρωα με τον Χριστό, «Ούτος εστίν ο αγαπητός και το γλυκύ μου έαρ», αγγέλλει «φωνή θεού απ'

τα ύψη» (Πηγή του Χρόνου, σ.16), «Έζησα τόσα χρόνια όσο και ο Χριστός» λέει ο ήρωας στον πρώτο μονόλογό του, σ.25), και που βλέπει τη θυσία του ως συνέχεια της θυσίας Εκείνου, υμνεί τον ήρωα με ποικιλία στίχων και ρυθμών και του δίνει ιδιότητες που τον υψώνουν πάνω από τον χώρο και τον χρόνο, κάνοντάς μας να τον αισθανθούμε ως πρόσωπο σταλμένο εκ των άνω με προκαθορισμένη αποστολή. Ο ποιητής δοξάζει με τόνους χαρμόσυνους τον ήρωα, που είναι:

*Ο ελπιδοφόρος και ο νικηφόρος
Ο λαμπαδηφόρος και ο φαεσφόρος
Ο ακτιδοφόρος και ο λευκοφόρος
Δόξα σοι ο αθλοφόρος και ο μαντατοφόρος
Της υπερμάχου λευτεριάς
της αντρικείας μαχαιριάς*

(Δόξα σοι ο Κορυφαίος, σ.31)

Σ' αυτό το επίπεδο κορύφωσης θα κινηθεί και το δεύτερο μέρος της σύνθεσης, που αρχίζει με τα στιχηρά του έρωτα και περιλαμβάνει τα επόμενα δέκα ποιήματα. Τα στιχηρά δεν είναι τροπάρια, όπως δηλώνει ο όρος που ο ποιητής δανείζεται από τη γλώσσα της εκκλησιαστικής φιλολογίας. Έχουμε έξι στιχηρά σ' όλη τη σύνθεση και σ' αυτά μιλούν για να πούνε την αγάπη τους, τη λύπη τους, τον θαυμασμό τους, τις χάρες και τις αρετές του ήρωα, η μάνα, ο πατέρας, η αγαπημένη του, ο λαός, είτε ως χορός γυναικών είτε ως χορός ανδρών. Είναι γραμμένα σε ομοιοκατάληκτα δίστιχα στην κυπριακή διάλεκτο και σε ιαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους, άψογους στη στιχουργική τους.

Είναι πολύ κοντά στη λαϊκή μούσα και από τη λόγια ποίηση μας θυμίζουν τον «Επιτάφιο» και το «Ύμνος και Θρήνος για την Κύπρο» του Ρίτσου. Λειτουργούν ως χορικά μέλη. Είναι η γνήσια φωνή του λαού της Κύπρου. Έχουν διάχυτο το λυρικό στοιχείο και αποτελούν μερικές από τις πιο δυνατές συγκινήσεις σ' ολόκληρη τη σύνθεση.

Στο δεύτερο μέρος βρισκόμαστε στην κορυφαία στιγμή του θανάτου του ήρωα. Είναι ένας θάνατος που δεν μας δίνει την αίσθηση του τραγικού, γιατί ο ήρωας κάνει αυτόβουλα την επιλογή του, έχει πλήρη επίγνωση της αποστολής του. Ως άλλος αμνός κατά το πρότυπο Εκείνου, του μεγίστου των Αμνών, του Χριστού, προσφέρει τον εαυτό του θυσία για να δώσει την ελευθερία στην πατρίδα του. Η απόφασή του πλημμυρίζει την ψυχή του μ' ένα αίσθημα ελευθερίας και αγαλλίασης. Μας λέει στον δεύτερο μονόλογό του (σ.35): «και νιώθω τόσο ελεύθερος και ανάλαφρος, που θα μπορούσα να

πιάσω πουλιά και αγγέλους στον αέρα».

Έτσι το πανάρχαιο «Μολών λαβέ», ακούεται ξανά από το κρησφύγετο του Δικώμου κι ο ήρωας περνά στην αθανασία. Η ψυχή παίρνει τον δρόμο της ανάληψης προς τους ουρανούς και το σώμα αποκαθλώνεται. Τα στιχηρά οδύνης από τη Μάνα (σ.47) αναδίδουν τη γλυκιά ευωδία του μερσινού και της μυροφόρας και μας θυμίζουν Μεγάλη Παρασκευή και Επιτάφιο. Είναι από τις πιο όμορφες στιγμές της σύνθεσης:

*Μιαν βρύση εκαθάρισα άμα διψάς να πίνεις
Μα τώρα φέφκεις, γιόκκα μου, τζιαι μόνην μου μ' αφήνεις.*

*Άγαπημένον μου πουλλίν τζι'ωραίον μου γεράτζιν
Εσφάλισες τ'αμμάθκια σου τζι'εγιώ πίννω φαρμάτζιν.*

Το δεύτερο μέρος της σύνθεσης επισφραγίζεται με τρία ποιήματα που είναι γραμμένα στη γλώσσα της εκκλησιαστικής ποίησης. Ένα κοντάκιον (Μνήμην ποιούμεθα σ. 48), ένα απολυτίκιον (Υπόμνημα σ.49) κι ένα τροπάριον (Τροπάριον Κυριακού του εκ Παλαιχωρίου, σ.50). Εδώ έχουμε πιο έντονη την εντύπωση ότι ο ποιητής ακολουθεί κάποιο τυπικό, όπως γίνεται με τη Θεία Λειτουργία. Και τα τρία κείμενα υμνούν και δοξολογούν τον ήρωα και τον παραδίνουν στην αιωνιότητα δίπλα στους «καλώς αθλήσαντες» μάρτυρες και ήρωες. Στο ύφος και στη γλώσσα βρίσκονται τόσο κοντά στα εκκλησιαστικά πρότυπά τους που θαρρείς πως ο ποιητής τα ξεσήκωσε από κάποιο ιερό βιβλίο και τα έφερε απευθείας στη σύνθεσή του.

Στο τυπικό του «Εγκωμίου» την αποκαθήλωση και την ταφή ακολουθεί η ανάσταση, όπως γίνεται στην ορθόδοξη εκκλησιαστική τελετουργία. Έτσι, το τρίτο μέρος του βιβλίου είναι δοσμένο σε μια μεταφορική ανάσταση του ήρωα. Τώρα όλα λάμπουν στο λαμπρό φως της αναστάσεως. «Νυν τα πάντα πεπλήρωται φωτός...» λέει ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός στον ειρμό της Κυριακής του Πάσχα, και ο ποιητής, σαν ιερουργός, μας καλεί από το Άγιο Βήμα να λάβουμε «φως εκ του ανεσπέρου φωτός»:

*Δεύτε λάβετε φως ιλαρό
Από της ματιάς του το άδυτο άστρο
της σπηλιάς το ουράνιο κάστρο*

(Δεύτε λάβετε σ.51)

Ο λαός με την αγάπη του υψώνει τον ήρωα στην ψυχή του, τον κάνει τραγούδι και παραμύθι, όπως έχει κάνει μ' όλους τους ήρωές του, για να επικοινωνεί μαζί του στους αιώνες:

*Όποιος δικλήσει να τον δει πρέπει να βάλει αντήλιον
Φέγγει μες στα μεσάνυχτα περίτου που τον ήλιον.*

(Στιχηρά από το χορό των ανδρών, σ.58)

Η σύνθεση σφραγίζεται μ'ένα θριαμβευτικό, αναστάσιμο άσμα, όπου ο ήρωας γίνεται συνεχιστής του έργου του Θεανθρώπου και περνάει στην αθανασία ως νικητής του θανάτου:

*Άρατε πύλας ζωής, πύλας θανάτου
Να περάσει αυτός
που το θάνατο πάτησε
και ζωή αθανάτισε*

(Άρατε πύλας, σ.60)

Για να μας δώσει το «Εγκώμιον» ο Θεοκλής Κουγιάλης έκανε, νομίζω, μια επιστροφή. Μια επιστροφή που είμαι βέβαιος πως χρειάστηκε πολλή «εργαστηριακής» φύσεως δουλειά. Πήγε πίσω στις ρίζες και ξεκινώντας από τον Όμηρο έδωσε στον εαυτό του το σημείο στο χώρο και στο χρόνο απ' όπου μπόρεσε να έχει μια πανοραμική θέαση της ιστορίας και της παράδοσης. Μ'αυτό δεν εννοώ πως έχει γράψει ένα ιστορικό ποίημα. Κάθε άλλο. Το «Εγκώμιον» είναι ένας ύμνος, όπως υποδηλοί ο τίτλος και η καθαρά λυρική μορφή του. Ο ποιητής αντικρίζει το εκφραστικό του όργανο, τη γλώσσα, ως μιαν αδιαίρετη οντότητα που φέρει μέσα της ακέρια την ιστορία και την παράδοση του ελληνισμού και μιλάει με τις πιο αντιπροσωπευτικές φωνές της ελληνικής ποιητικής παράδοσης. Εδώ ακούμε όχι μόνον τη φωνή του Ομήρου και του Μαχαιρά, αλλά κι εκείνη της δημοτικής και εκκλησιαστικής μας ποίησης, του Κάλβου, του Σολωμού, του Ελύτη, του Ρίτσου κι όλων εκείνων που του στάθηκαν δάσκαλοι για να διαμορφώσει τη δική του ποιητική ευαισθησία και φωνή.

Ο Θεοκλής Κουγιάλης, ως ένας σύγχρονος ραψωδός, έχει κατορθώσει στο «Εγκώμιον» να αφομοιώσει αυτές τις ποιητικές φωνές και να μας τις δώσει ενορχηστρωμένες και εναρμονισμένες σε μια δική του ποιητική σύνθεση, μουσική συμφωνία, θα έλεγα καλύτερα, που έρχεται να μας θυμίσει κάτι που φαίνεται πως έχουμε ξεχάσει από καιρό τώρα: Ότι η ποίηση δεν είναι μανάχα γραφή, αλλά και άκουσμα. Με το «Εγκώμιον» ο Θεοκλής Κουγιάλης έχει πραγματοποιήσει ένα ποιητικό επίτευγμα όχι ήσσονος σημασίας για τα ελληνικά γράμματα.